

*X. Heydərova. Pietro della Vallenin Səfəvi dövlətinə səfəri zamanı yazdığı
(XVII əsr) "Türk dilinin qrammatikası" əsəri (I və II fəsillərin təhlili)
// Əlyazmalar yanmır, 2020, №1 (10), s. 163-171.*

UOT: 81.

811.512.162.

Xədicə Heydərova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Bakı şəhəri H. Cavid pr., 31.

e-mail: heyderova73@mail.ru

PIETRO DELLA VALLENİN «TÜRK DİLİNİN QRAMMATİKASI» ƏSƏRİ (I VƏ II FƏSİLLƏRİN TƏHLİLİ)

Xülasə

On yeddinci əsrin əvvəllərində Səfəvi İmperiyasının siyasətini, fiziki coğrafiyasını, mədəniyyətini, yerli xalqın həyat tərzini qələmə alan səyyahlardan biri də italyan zadəganı və macəraçısı Pietro della Valle (1586-1652) olmuşdur. O, Şərqə 12 illik səyahətinin 6 ilini (1617-1623) Səfəvi dövlətində keçirmişdir. Avropaya qarşı xoşməramlı siyasət yürüdən I Şah Abbasla tanış olmaq məqsədilə Səfəvi İmperiyasına gəlmiş Pietro della Valle 1620-ci ildə italyanlar üçün türk dili dərslisi ("Grammatica della lingua turca") yazmağa başlamış, 1621-ci ildə bitirmişdir. Adıçəkilən əsərdə XVII əsrdəki türk dili (bizim mülahizəmizə görə, bu, Səfəvi ərazisində işlənən ana dilimiz olmalıdır), müəllifin özünün də qeyd etdiyi kimi, fransız qrammatik qaydalarına uyğun şəkildə təsniflənmişdir. Məqalədə həmin əsərin iki fəslə təhlil edilir.

7 fəsildən ibarət qrammatika kitabının I fəslinin əvvəlində əlifbanın quruluşu (şəkil 1 və 2) öz əksini tapmışdır. Ardından Pietro della Valle türk dilinin fonetikasi, sait və samit səslərin tələffüzü, transliterasiya və s. xüsusiyyətləri izah edir, üç dil arasında müqayisə apararaq ərəb, fars və türk dillərinə xas spesifik fonemləri təhlil edir. II Kitab 74 səhifədən ibarətdir. Burada isim, ismin hallanması, türk dilində qrammatik cins, ismin kəmiyyət kateqoriyası, şəkilçilər, miqdar sayları, əbcəd hesabı, sıra sayları haqqında ətraflı məlumatlar və bütün qrammatik kateqoriyaların təsriflənməsi yer alır.

Açar sözlər: *Pietro della Valle, italyanlar üçün türk dili dərslisi, Səfəvi, qızılbaşlar, Grammatica della lingua turca, əlifba, ismin hallanması, saylar, şəkilçilər.*

Giriş

On yeddinci əsrin əvvəllərində Səfəvi İmperiyasının siyasətini, fiziki coğrafiyasını, mədəniyyətini, yerli xalqın həyat tərzini qələmə alan səyyahlardan biri də italyan zadəganı və macəraçısı Pietro della Valle (1586-1652) olmuşdur. O, şərqə 12 illik səyahətinin 6 ilini (1617-1623) Səfəvi dövlətində keçirmişdir. Pietro della Valle ümumilikdə Romaya Osmanlı İmperiyasından 10, Səfəvi İmperiyasından 18 və Hindistandan 8 məktub yollamışdır. Səyyah səyahət zamanı (1614-1626) üç fundamental əsər yazmışdır: 1) Məktublar şəklində səyahətnamələr; 2) Delle condizioni di Abbas re di Persia; 3) Grammatica della lingua turca. Bunlardan üçüncüsü, yəni

“Türk dilinin qrammatika kitabı” [1] (1620-1621), təəssüf ki, bu vaxta çap olunmamışdır və əlyazma şəklində Vatikanın Apostolika kitabxanasında qorunur. Avropada Şərqi tanınması ilə bağlı Vallenin fəaliyyətini və rolunu araşdıran Piter Bitenholz qeyd edir ki, müasir türk dili daşıyıcıları böyük təəssüf hissi keçirtməlidirlər ki, bu cür yüksək səviyyədə işlənmiş qrammatika kitabı hələ də nəşr olunmamışdır [2, s.81]. Həmin kitab ilk dəfə XIX əsrdə Beynəlxalq Şərqişünaslar Konqresində məşhur türkoloq Ettore Rossi tərəfindən elm aləminə tanıtılmışdır [3].

Bəzi mənbələrdə göstərilir ki, “Grammatica della lingua turca” əsərini səyyah hələ İstanbulda olarkən 1614-cü ildə yazmağa başlamışdır [4, s.56]. Amma bu yanlış məlumatdır. O, İstanbulda qaldığı iki ilə yaxın müddət ərzində Raphel adlı bir yahudi müəllimindən 4 dil üzrə – türk, fars, ərəb və ivrit dillərindən dərs almışdır. Bununla bağlı Pietronun İtalyanın Modena şəhərində Este Universiteti Kitabxanasında qorunan 67 səhifədən ibarət bir qeyd dəftəri vardır [5].

Qrammatika kitabını yazması barəsində məlumatı biz Pietro della Vallenin öz “La Turcia, La Persia E L’India” əsərindən əldə edə bilirik. O, İsfahanda yazılmış 5-ci məktubunda qrammatika kitabını yazmağa başladığını bildirir. Bu isə 1620-ci ilə təsadüf edir. Pietro burada göstərir ki, nümunə olaraq fransız qrammatikasını əsas götürməyə üstünlük verir. Çünki bu, ən asan, ən yaxşı və ən konkret quruluşa malik bir qrammatika növüdür. Amma əlində buna aid bir nümunənin olmamasına təəssüf edir. Bununla belə, işin öhdəsindən asanlıqla gələcəyinə inanır [6, s.862].

Pietro della Valle kitabını italyanlar üçün türk dili dərsliyi kimi tərtib etmişdir. 149 səhifədən ibarət “Grammatica della lingua turca” əsəri giriş və yeddi fəsildən ibarətdir. Əsərin özündə fəsillər italyan dilində kitab (libro) adlandırılmışdır. Çox güman ki, bu, orta əsrlərin ənənəsindən irəli gəlir. Dərslik xarakterli ərəb lüğətlərinin fəsilləri də kitab adlandırılırdı. Buna ən bariz nümunə Mahmud Kaşğarının “Divani lüğətit-türk” əsəridir.

“Grammatica della lingua turca” əsərinin girişi belə adlanır: A gli studiosi Lettori. Burada Pietro türk dilinin əhəmiyyətindən danışır və qeyd edir ki, İranda türk dili fars dili qədər hər kəsin bilib tanıdığı ünsiyyət vasitəsidir və bu, təbiidir. Hətta farsların əlindən alınmış torpaqlarda, Tartar (Tataristan) ərazisində də ortaq dil türkcədir [1, s.4].

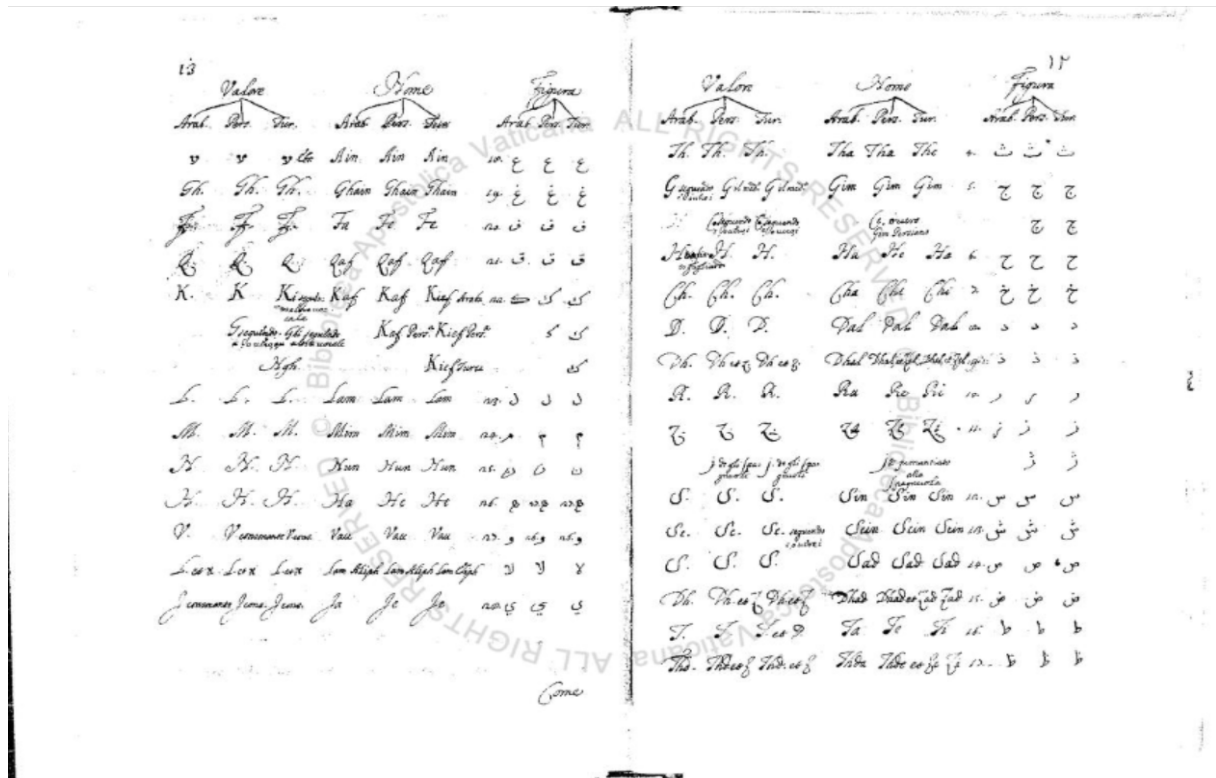
Səhifə 9-dan etibarən I fəsil başlayır. 38 səhifədən ibarət I Kitabın əvvəlində əlifbanın quruluşu (şəkil 1 və 2) öz əksini tapmışdır. Üç dilin (ərəb-fars-türk) ərəb hərflərinin müqayisəli cədvəli şəklində verilən əlifba sistemi, görünür, yahudi müəlliminin uğurlu paralel dil tədrisi metodunu özündə əks etdirir (Şəkil 1 və 2):

Alfabeto

<i>Valore</i>			<i>Nome</i>			<i>Figura</i>		
<i>Arab.</i>	<i>Pers.</i>	<i>Tur.</i>	<i>Arab.</i>	<i>Pers.</i>	<i>Tur.</i>	<i>Arab.</i>	<i>Pers.</i>	<i>Tur.</i>
ا	ا	ا	Aliph	Aliph	Aliph	ا	ا	ا
ب	ب	ب	Ba	Be	Be	ب	ب	ب
	پ	پ		Pe			پ	پ
ت	ت	ت	Ta	Te	Te	ت	ت	ت

Şəkil 1.

Şəkil 1-də gördüyümüz kimi, soldan birinci “Figura” adlanan başlıq hərfləri, “Nome” hərflərin adlarını, “Valore” isə tələffüzünü əks etdirir.

Şəkil 2.

Əlifba sistemində diqqəti cəlb edən məqamlar pə (پ), çim (چ), je (ج), gaf (ك) hərflərinin türk və fars dillərinə, sağır nun (ك) hərfinin isə yalnız türk dilinə məxsus səslər olduğunun göstərilməsidir. Burada gaf və sağır nun hərfləri orta əsr klassik ədəbiyyat orfoqrafiyasına uyğun eyni bir ك hərfi verilsə də, kitabın içərisində hər iki səs üçün ك ك formsına rast gəlinir (Şəkil 3).

Şəkil 3.

Pietro laməlifi (ل) də əlifba sırasında verir. Ardından türk dilinin fonetikasi, sait və samit səslərin tələffüzü, transliterasiya və s. xüsusiyyətləri izah edir, üç dil arasında müqayisə apararaq ərəb, fars və türk dillərinə xas spesifik fonemləri təhlil edir. Hərəkələr (Dei Segni della Vocali) haqqında danışan Pietro fəthəni türk dilində “üstün” (اوستن), kəsrəni “altun” (آلتون), dammanı “ötrü” (اوتر), tənvin-fəthəni “ikki üstün”, tənvin-kəsrəni “ikki altun”, tənvin-dammanı “ikki

ötrü” adlandırır. Səhifə 31-də sözlərin sonunda gələn hə (ه) hərfinin bəzən *h*, bəzən *a*, *ə* səsini verməsinə aid misallar verir.

II Kitab 74 səhifədən ibarətdir. Burada isim, ismin hallanması, türk dilində qrammatik cins, ismin kəmiyyət kateqoriyası, şəkilçilər, miqdar sayları, əbcəd hesabı, sıra sayları haqqında məlumatlar vardır. Məsələn:

Tərcüməsi	Yazılışı	İtalyanca transkripsiyası
adam, kişi, Adəm	أَدَمٌ	adem
qadın	رَأْتٌ	avret
sığır	صِغْرٌ	segher
yaraşılıq kişi	زَلُّ أَدَمٌ	ghuzel adem
gözəl qadın	لُ عَوْرَتٌ	ghuzel avret
köpək	وَيْبَةٌ	kiupek
adıçəkilən adam	مذکور آدم	mezkuir adem
adıçəkilən avrat	مذكوره عورت	mezkure avret

Müəllif ismin cəmlənməsinə aid aşağıdakı misalları verir:

Sultanlar	سُلْطَانَةٌ
Adəmlər	أَدْمَلر
Avratlar	عَوْرَتَاتٌ
Güzəllər	كُوزَللر

Dilimizdəki ismin 6 halının müasir paradigmatına hardasa uyğun gələn bir sıralama göstərən Pietro della Valle yerlik halın yerinə “ey” nidası ilə işlənən isimləri hallandırır. Buna baxmayaraq, əsərin içərisində dəfələrlə yerlik halda olan -da² şəkilçili sözlərə rast gəlmək mümkündür (Şəkil 4 və 5).

Təkdə	Cəmdə
سُلْطَانٌ sultan	سُلْطَانَةٌ sultanlar
سُلْطَانَةٌ sultanun	سُلْطَانَاتٌ sultanların
سُلْطَانَةٌ sultana	سُلْطَانَاتُهُ sultanlara
سُلْطَانِي sultanı	سُلْطَانَاتِي sultanları
بِأَسْلَانٍ ya sultan	بِأَسْلَانٍ ya sultanlar
سُلْطَانَانِ sultandan	سُلْطَانَاتِهِ sultanlardan

Şəkil 4.

24	Adamlardan	Adamlardan	43
De gli Huomini	Adamlardan	Adamlardan	Şəhərlərdən
Numero Singolare			
La Donna	Arvadın, qurun Arvadı	Arvadın	Şəhərlərdən
Vella Donna	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
Alla Donna	Arvadın	Arvadın	Şəhərlərdən
La Donna	Arvadın	Arvadın	Şəhərlərdən
O Donna	Ya Arvad	Ya Arvad	Şəhərlərdən
Dalla Donna	Arvadın, o mənşəlilərdən	Arvadın	Şəhərlərdən
Numero Plurale			
Le Donne	Arvadların, qurular Arvadları	Arvadların	Şəhərlərdən
Velle Donne	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
Alla Donne	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
Le Donne	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
O Donne	Ya Arvadlar	Ya Arvadlar	Şəhərlərdən
Dalle Donne	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
Numero Singolare			
L' Huomo	Arvadın, qurun Arvadı	Arvadın	Şəhərlərdən
Velli Huomo	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
All' Huomo	Arvadın	Arvadın	Şəhərlərdən
L' Huomo	Arvadın	Arvadın	Şəhərlərdən
O Huomo	Ya Arvad	Ya Arvad	Şəhərlərdən
Dall' Huomo	Arvadın	Arvadın	Şəhərlərdən
Numero Plurale			
Gli Huomini	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
De gli Huomini	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
A gli Huomini	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
Gli Huomini	Arvadların	Arvadların	Şəhərlərdən
O Huomini	Ya Arvadlar	Ya Arvadlar	Şəhərlərdən

Şəkil 5.

Müəllif sonu saitlə bitən sözlərin hallanmasına *ata* آتا, *quyu* قۇيۇ, *elçi* elçisi sözlərini misal gətirir və hallandırır: *quyu*, *quyunun*, *quyuya*, *quyuyu*, *ya quyu*, *quyudan*.

Bu paraqrafda aşağıdakı şəkilçilər təhlil edilir: isim və sifət düzəldici *-lu* şəkilçisi; isim düzəldən *-luq* şəkilçisi; yer, məkan bildirən *-istan* şəkilçisi.

- Haləb حələblü – haləbli
- Mısır مısırlü – mısırlu
- Şam şamlü – şamlu
- Yaraq yaraqlı – yaraqlı
- Kürk kürklü – kürklü
- At atlı – atlı
- Güzəl güzəllüq – güzəllüq
- Türkistan – türkistan
- Arabistan – arabistan

Pietro səhifə 31-də isimlərin sonunda gələn *-u* şəkilçisinin qızılbaşların dilində *-i* səslənişinə də malik olduğunu göstərir: *atlı* atlı, *qayı* qayı. Daha sonra qadın cinsində olan ərəb mənşəli sözlərin sonunda gələn *ə* tə mərbutəli sözlərin əski əlifbada açıq *t* tə hərfi ilə əvəz edilməsi, *-luq* şəkilçisinin *-lik* variantının olması, *-ci* şəkilçisinin həm də *-çi* variantının olması, şəkilçiləşmiş ədat olan *-ca* (*-cə*) haqqında məlumat verir.

bilmək feilindən danışarkən kök olaraq əmr şəkli *bil*, düzəltmə olaraq *bilış* *biliş* sözü göstərilir. *Baqmaq* (*baxmaq*) – *baq* – *baqış*, *irlmək* (*ilərlmək*) – *irlə* – *irləyəş* (Şəkil 6).

Verbo ^{بِلْمَع} Bilmek, Sapere, La radice et impe =
 rabico di cui è ^{بِل} Bil Sappi, ^{بِلش} Bilise
 Il Sapere, e così
^{بِق} Baime Guardare, e ^{بِق} Bai Guarda,
^{بِقش} Baquisse Lo Sguardo, o La Guardatura
^{اِبْرَلش} Irlamae Pantare et ^{اِبْرَل} Irla Panta, ^{اِبْرَلش} Irlaish
 Irlaiese Il Pantò, o La Panzone, e così da
 vi altro verbo.

Şəkil 6.

İsim düzəldən *-ci* şəkilçisinin feilə qoşulması: *sevmək – sev – səvici*, *yazmaq – yaz – yazıcı*, *irlamaq – irlə - irləci*, *diləmək – dilə - diləci*.

Feilin vacib şəkli, *-malı*, *-məli* şəkilçisi: *sevməli*, *görməli*, *içməli*, *öldirməli*.

Pietro kiçiltmə və əzizləmə mənalı isimlər yaradan *-cıq*, *-cıq* şəkilçisinin iki variantda olduğunu göstərir (Şəkil 7): *at – atcıq/atçıq*, *gözəl – gözəlcıq/gözəlçıq*, *oğlan – oğlancıq/oğlançıq*.

Pa ^{اَت} At Cavallo, ^{اَتچق} Atçic, o ^{اَتچق} Atçic, o ^{اَتچق} Atçic, o ^{اَتچق} Atçic
^{اَتچق} Atçic, o ^{اَتچق} Atçic Cavallo
 Pa ^{اَتچق} Atçic Cavallo, ^{اَتچق} Atçic, o ^{اَتچق} Atçic, o
^{اَتچق} Atçic, o ^{اَتچق} Atçic Cavallo
^{اَتچق} Atçic, o ^{اَتچق} Atçic Cavallo
 Pa ^{اَوْغَلَان} Oğlan Fanciullo (propriamente Prer in la-
 sino, tanto in significato di giovanetto, quanto di
 persona che senca) ^{اَوْغَلَانچق} Oğlançic, o
^{اَوْغَلَانچق} Oğlançic, o ^{اَوْغَلَانچق} Oğlançic, o ^{اَوْغَلَانچق} Oğlançic

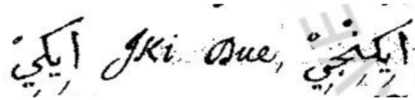
Şəkil 7.

Daha sonra miqdar sayları, əbcəd hesabı, sıra sayları haqqında ətraflı məlumat verilir. Diqqəti cəlb edən məqam *iki* sözünün *ikki* şəklində yazılışdır (Şəkil 8).

^{بِر} Bir
^{اِكْکِ} İkki
^{اِکْکِ} İkki
^{اِکْکِ} İkki

Şəkil 8.

Amma bu əsərdə *iki* sözünün bir *k* ilə yazıldığı halları da görmək mümkündür (Şəkil 9).

Şəkil 9.

Beləliklə, Pietro rəqəmləri belə verir: bir, ikki // iki, üç, dörd, beş, altı, yedi, səkiz, doquz, on, igrimi, otuz, qırq, əlli, altmış, yetmiş, səksən, doqsan, yüz, ikki yüz, üç yüz, bin və s.

Pietro sıra saylarını əmələ gətirən şəkilçi kimi *-ncı* (نخی) şəkilçisini göstərir. O, 50-ci səhifədə bölüşdürmə saylarının *-r* (ر) və *-şər* (ش) affikslərinin artırılması yolu ilə əmələ gəldiyini bildirir:

bir – *birər*, *birər-birər*
 iki – *ikişər*, *ikişər-ikişər*
 üç – *üçər*, *üçər-üçər*
 igrimi – *igrimişər*

Pietro della Valle həтта bölüşdürmə saylarının *-luq* şəkilçisi qəbul etdiyini də göstərir: *birər* – *birərлуq*, *ikişər* – *ikişərлуq*.

Xəbər şəkilçisi ilə: *yedişərлуqdur*, *igirmişərлуqdur*.

Ağa, baş, bəy sözlərinin əmələ gətirdiyi mürəkkəb sözlər: *qızlarağası*, *yeniçəriəğası*, *sipahilərəğası*, *qapıçıbaşı*, *çavuşbaşı*, *topçubaşı*, *bəylərbəyi*. Fars mənşəli *dar*, *kar* (iş), *xanə* (ev), *zadə* (doğmuş, meydana gəlmiş) sözlərinin şəkilçiləşərək sözlərə birləşməsi: *dəftərdar*, *sərdar*, *xəzinədar*, *günahkar*, *xidmətkar*, *kitabxanə*, *topxanə*, *tərsxanə*, *bəyzadə*, *şahzadə*, *haramzadə*, *halalzadə*.

Nəticə

Beləliklə, Avropaya qarşı xoşməramlı siyasət yürüdən I Şah Abbasla tanış olmaq məqsədilə 1617-ci ildə Səfəvi İmperiyasına gəlmiş Pietro della Valle 1620-ci ildə türk dilinin qrammatikası kitabını yazmağa başlamış, 1621-ci ildə bitirmişdir. İtalyan dilində yazılmış bu əsərdə məhz hansı türk dilinin əks olunduğu barəsində tədqiqatın aparılmasına böyük bir ehtiyac vardır. Təbii ki, Pietronun türk dilini öyrənməsində yahudi müəlliminin, təkmilləşdirilməsində isə arvadı Mənanın (*Sitti Maani Gioerida*, onun anası erməni əsilli idi və özü Türkiyədə doğulmuşdu) böyük rolu olmuşdur. O, bu barədə “*La Persia*” əsərində də qeyd edir [6, s. 399]. Lakin qrammatika kitabının içərisində “İranda yaşayan türklər”, “qızılbaşlar”, osmanlı türkcəsi ilə yerli türklərin dilləri arasındakı fərqi verməsi haqqında qeydlərə rast gəlmək mümkündür. 7 fəsildən ibarət əsərin I fəslinin əvvəlində əlifbanın quruluşu (şəkil 1 və 2) öz əksini tapmışdır. Ardından müəllif türk dilinin fonetikasi, sait və samit səslərin tələffüzü, transliterasiya və s. xüsusiyyətləri izah edir, üç dil arasında müqayisə apararaq ərəb, fars və türk dillərinə xas spesifik fonemləri təhlil edir. II Kitab 74 səhifədən ibarətdir. Burada isim, ismin hallanması, türk dilində qrammatik cins, ismin kəmiyyət kateqoriyası, şəkilçilər, miqdar sayları, əbcəd hesabı, sıra sayları haqqında ətraflı məlumatlar və bütün qrammatik kateqoriyaların təsriflənməsi yer alır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. La Grammatica turca. di Pietro della Valle (1586-1652) contenuta nel manoscritto Vaticano Turco 40 della Biblioteca Apostolica Vaticana.
2. Peter G. Bietenholz, Pietro della Valle (1586-1652). Studien zur Geschichte der Orientkenntnis und des Orientbildes im Abenlande, Basel und Stuttgart 1962, s. 81.

3. Rossi, E. (1938). Importanza dell'inedita grammatica turca di Pietro della Valle, in Atti del XIX Congresso Internazionale degli Orientalisti (23-29 settembre 1935), Roma, pp. 202-209.

4. Nevin ÖZKAN, Raniero SPEELMAN. Italiani studenti e studiosi del turco: lezioni tra il cinque e il settecento. Un esempio storico: Pietro della Valle. Uluslararası İtalyanca Dil Öğretimi Konferansı. Rumelide Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi. Journal Of Language And Literature Studies. Səh. 50-59.

5. Este Üniversitesi Kitabxanası (Fondo Campori 697= y.6.3.3).

6. Viaggi di Pietro della Valle, il pellegrino: Descritti da lui medesimo in lettere familiari all'erudito suo amico Mario Schipano divisi in tre parti cioè: La Turchia, La Persia E L'India Colla Vita E Ritratto Dell'autore. Volume primo. G. Gancia, 1845, Foreign Books Eller, 75, King's Road, - Brighton. 945 səh.

Хадиджа Гейдарова

«Грамматика турецкого языка» Пьетро делла Валле (анализ I и II глав)

Пьетро делла Валле (1586-1652), итальянский дворянин и искатель приключений, был одним из путешественников, которые писали о политике, физической географии, культуре и образе жизни местного населения Империи Сефевидов в начале семнадцатого века. Он провел в Империи Сефевидов 6 лет из своего 12-летнего путешествия на востоке (1617-1623). Пьетро делла Валле, приехавший в Империю Сефевидов с целью встретиться с шахом Аббасом I, проводившим доброжелательную политику по отношению к Европе, начал писать учебник турецкого языка для итальянцев («Grammatica della lingua turca») в 1620 году и окончил его в 1621 году. Турецкий язык 17-го века, как было отмечено самим автором, в упомянутом произведении классифицируется в соответствии с французскими грамматическими правилами. В рассматриваемой статье анализируются две главы этой работы.

В начале I главы грамматики, состоящей из семи глав, отражена структура алфавита (рисунки 1 и 2). Вслед за этим Пьетро делла Валле дает анализ фонетики турецкого языка, рассматривает произношение гласных и согласных, приводит транслитерацию и т.д., объясняет особенности. Сравнивая три языка, он анализирует специфические фонемы арабского, персидского и турецкого языков. Вторая книга состоит из 74 страниц и содержит подробную информацию о существительных и склонении их, местоимениях, грамматическом роде в турецком языке, категории числа существительных, суффиксах, количественных и порядковых числительных, расчете абджада, и дает описание всех грамматических категорий.

Ключевые слова: *Пьетро делла Валле, учебник турецкого языка для итальянцев, Сефевид, кызылбаши, Грамматика турецкого языка, алфавит, склонение существительных, числительные, суффиксы.*

Khadija Heydarova

“Grammar of the Turkish language” Pietro della Valle (analysis of chapters I and II)

Pietro della Valle (1586–1652), an Italian nobleman and adventurer, was one of the travelers who wrote about politics, physical geography, culture, and the way of life of the local population of the Safavid Empire in the early seventeenth century. He spent 6 years in the Safavid Empire from his 12-year journey in the east (1617-1623). Pietro della Valle, which came to the Safavid Empire to meet with Shah Abbas I, which pursued a benevolent policy towards Europe, began writing a Turkish language textbook for Italians (“Grammatica della

lingva turca”) in 1620 and graduated in 1621. The Turkish language of the 17th century, as was noted by the author himself, in the mentioned work is classified in accordance with French grammar rules. This article analyzes two chapters of this work.

At the beginning of the first chapter of the grammar, consisting of seven chapters, the structure of the alphabet is reflected (Figures 1 and 2). Following this, Pietro della Valle gives an analysis of the phonetics of the Turkish language, considers the pronunciation of vowels and consonants, leads transliteration, etc., explains the features. Comparing the three languages, he analyzes the specific phonemes of Arabic, Persian, and Turkish. The second book consists of 74 pages and contains detailed information on nouns and their declension, pronouns, grammatical gender in Turkish, categories of nouns, suffixes, quantitative and ordinal numbers, abjad calculation, and gives a description of all grammatical categories.

Keywords: *Pietro della Valle, Turkish language textbook for Italians, Safavid, Kyzylbashi, Turkish grammar, alphabet, declension of nouns, numerals, suffixes.*

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 22.05.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 10.06.2020

Akademik **Möhsün Nağısoylu** tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.